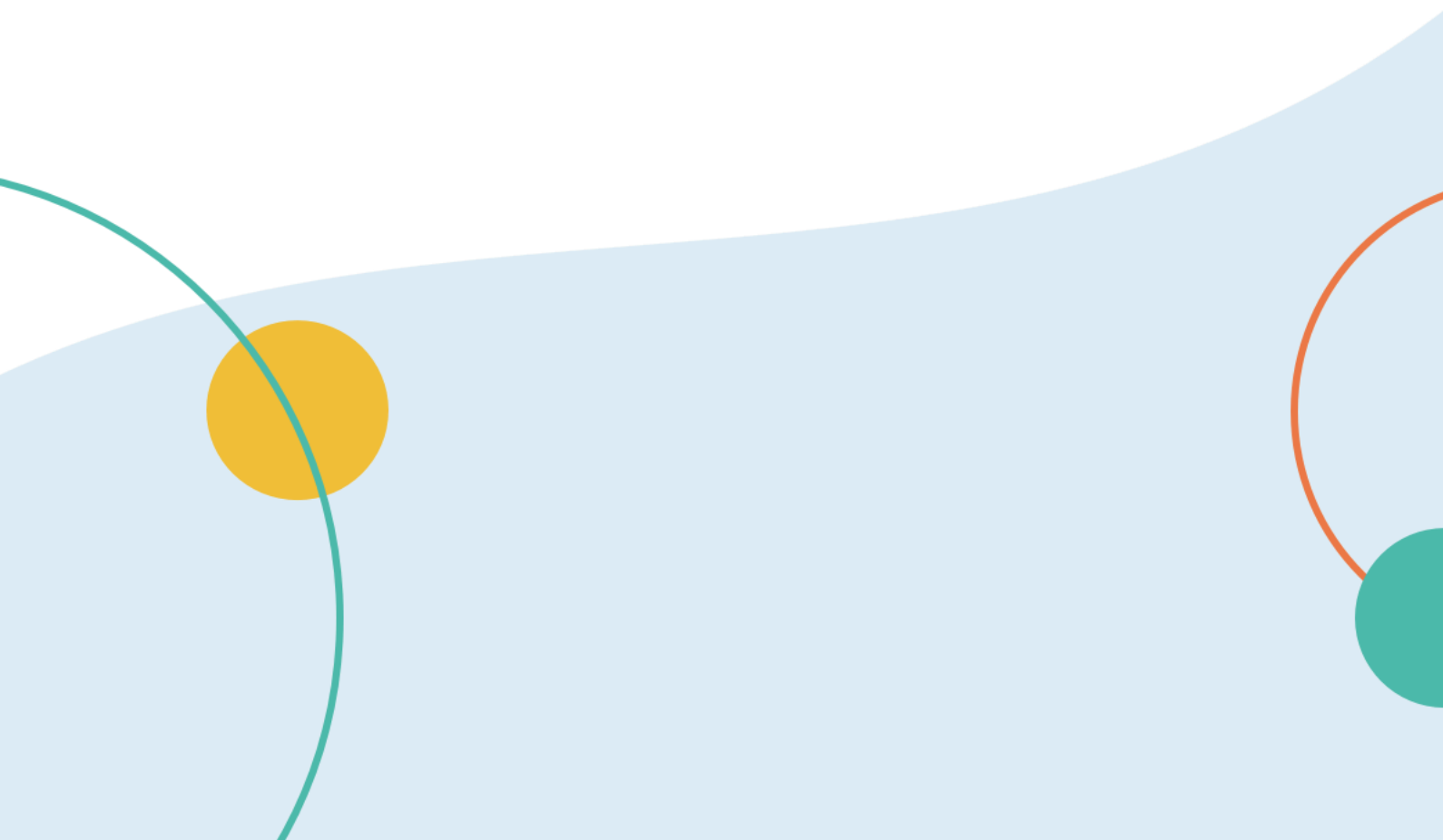

ILT Education White Paper

Att läsa och att lyssna

om att hitta den nödvändiga balansen
mellan träning och anpassning

Läsning för alla

ILT Education tillhandahåller sedan 1992 stödtjänster för elever som har svårt att utveckla den läsförmåga som är nödvändig både för att ta till sig kunskap i alla ämnen och för att uppleva läsning som en positiv aktivitet. För att bli en god läsare krävs olika grader av stöd, vilkas främsta syfte är att varje elev, oavsett bakgrunder och förutsättningar att lära, ska kunna bli alltmer självständiga läsare.

Vi möter ofta frågor om hur våra produkter skall användas, och särskilt hur lärare skall förhålla sig till elevers möjlighet att lyssna istället för att läsa.

Under alla våra år har vi hunnit lära oss en del om vad som behövs, vad som faktiskt hjälper och när anpassningar som är tänkta att hjälpa eleven istället riskerar att försena läsinläringen. I denna skrift redogör vi för våra tankar, grundade i forskning och beprövad erfarenhet.

Det är viktigt att läsa

En brett förankrad läsförmåga är en grundpelare i ett demokratiskt samhälle. När stora grupper av människor inte förmår läsa och tolka längre texter, undergrävs förutsättningarna för ett offentligt samtal och en gemensam verklighetsbild.

Det finns ett väl belagt orsakssamband mellan läsförmågan i befolkningen och utvecklingspotentialen i samhället. Sambandet gäller även på individnivå – en högre grad av läsförståelse ökar chanserna till ett friskt, rikt och långt liv¹.

Allt färre barn i Sverige läser tillräckligt bra

En funktionell läsförmåga förutsätter att eleven har utvecklat så god kapacitet för avkodning, att kraften kan läggas på att förstå det lästa och också kunna tillämpa sin läsning inom olika områden.

Det här är en av de förmågor som PISA-undersökningen mäter. När resultaten från 2022 års undersökning publicerades visade det sig att den uppåtgående trenden i Sverige var kortvarig, och att svenska elevers läsförmåga hade fallit tillbaka till samma nivå som under bottenåret 2012.²

Resultaten i undersökningen indikerar att en av fem elever som lämnar grundskolan gör det utan en funktionell läsförmåga. Eftersom läsförmåga är en grundläggande förutsättning för att ta till sig annan kunskap i skolan, liksom i samhället i övrigt, finns det goda skäl att betrakta detta som det enskilt mest akuta problemet i svensk skola.

¹ [EU High Level Group of Experts on Literacy](#), 2012

² [PISA 2022](#)

Läsning utvecklas genom övning

De allra flesta barn lär sig prata och gå, även utan någon specifik och målinriktad träning. Att läsa och skriva däremot, är inte några naturliga förmågor som bara uppstår, utan kräver att någon som redan kan visar hur man gör och att barnet har tillgång till en miljö där de kan få både inspiration och instruktion.

För somliga barn går det lätt, och de knäcker läskoden redan innan de börjar i förskoleklassen, medan andra barn behöver få explicit läs- och skrivundervisning långt upp i åldrarna. Läsning, precis som de flesta andra förmågor, utvecklas genom träning – ju mer man läser, desto större möjligheter har man att bli en god läsare.

Nästan alla barn *kan* lära sig läsa. För somliga går det lätt medan andra behöver mer hjälp och träning. För den grupp som har svårt att lära sig är läsundervisningens utformning särskilt viktig: att barnen tidigt får träna att ljuda, att lästräningen blir lustfylld och att de får tillgång till engagerande texter på rätt nivå. Med de förutsättningarna på plats och regelbunden träning kan de allra flesta nå en fullgod läsförmåga.³

Alla ämnen kräver läsning

När en elev i skolan inte har tillräcklig förmåga att läsa och förstå text uppstår följdproblem även i de andra skolämnena. Ju mer av hjärnans kapacitet som går åt till avkodning, desto mindre kraft finns kvar till textens innehåll.

Det här brukar märkas redan i början av mellanstadiet, och i högre årskurser är det inte längre praktiskt möjligt att följa med i den lästakt som krävs eller när när de möter texter av mer akademisk eller abstrakt natur.

Bristande läsförmåga är alltså inte bara ett problem i ämnet svenska, utan leder snabbt till att en elev kommer efter i fler ämnen. Det gör i sin tur att skolan känns mindre stimulerande och det blir svårare för eleven att motivera sig att fortsätta kämpa. När en elev väl tappat tron på den egna förmågan att lära sig är det ofta svårt att bygga upp den igen. Att etablera en god läsförmåga tidigt är därför en av de absolut viktigaste uppgifterna för skolans tidiga årskurser.

Lyssna som en del av kunskapsinhämtning

Även i en skola med goda resurser kommer en mindre del av eleverna inte utveckla en läsförmåga som räcker till för att följa undervisningen, och gapet tenderar att öka ju högre upp i årskurserna man kommer.⁴ De eleverna kommer behöva särskilt stöd för att kunna följa med i ämnesundervisningen, även om de tränar läsning i mycket stor omfattning. En

³ Mats Myrberg, 2003. [Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter](#). Rapport från Konsensusprojektet.

⁴ Wagner et. al. 2020. [The Prevalence of Dyslexia: A New Approach to Its Estimation](#), Journal of Learning Disabilities, Vol 53, Iss. 5

vanlig metod är att komplettera sin läsning med att lyssna på inlästa texter, för att på så vis kunna ta del av textens innehåll.

Detsamma gäller för elever där den bristande läsningen inte uppmärksammats direkt, utan som kommer upp i högre årskurser utan adekvat läsförmåga. För dem är det ofta nödvändigt att, parallellt med lästräningen, också erbjuda inlästa källor, för att de ska ha en chans att hänga med i ämneskunskaperna under den tid det tar att träna upp sin läsförmåga.

Det är alltså viktigt att skilja på läsning som syftar till lästräning och läsning som syftar till kunskapsinhämtning. En ämnestext som både speglar det stoff som ska behandlas och som matchar elevens läsförmåga kan tjäna båda syftena samtidigt. De flesta tryckta läromedel är utformade i syfte att passa majoriteten av eleverna i just det avseendet.

För de eleverna som ligger efter vad gäller läsförmåga är det emellertid nödvändigt att fortsätta träna explicit på avkodning. Det kräver regelbunden läsning, helst dagligen, med texter som ligger på rätt nivå och gärna nära elevens egna intressen.

Samtidigt behöver de här eleverna också hämta in ämneskunskap i takt med undervisningen, och i det syftet kan inlästa texter vara avgörande för eleven att eleven inte ska halka efter. Även om det kan vara lockande att "passa på" att träna läsning även här, finns en stor risk att sådan läsning missar båda sina syften. När en ämnestext är alldeles för svår för en elev, blir resultatet en trött, uppgiven och arg elev, som varken tagit till sig innehållet i texten eller utvecklat sin läsförmåga.

Lyssna som en del av läsinläringen

Utöver att bidra med kunskapsinhämtning finns även fördelar med att lyssna på inlästa texter kopplade till läsförmågan. Med stöd av inlästa texter får eleven chansen att lära sig ordens uttal och inspireras av hur man kan läsa med inlevelse och intonation⁵. Särskilt för elever som sällan hör svenska i sin vardag kan det ha ett stort värde att vänja sig vid och utveckla den här sidan av språket.

En del digitala tjänster erbjuder även möjlighet att följa med i en text samtidigt som man lyssnar på den. Att varva helt egen läsning med sådan textmedföljning⁶ kan hjälpa den som knäckt avkodningen och nu tränar för att få upp sin läshastighet.

För mycket anpassning kan skapa problem

Att erbjuda alternativ till läsning till de elever som ännu inte nått upp till, eller som aldrig kommer att nå upp till, en fullgod läsförmåga, är ofta nödvändigt. Samtidigt finns det en risk att skolan eller eleven själv förlitar sig i alltför stor utsträckning på inlästa texter.

⁵ Barbro Westlund, 2021. *Handledning för att främja elevers läsförmåga och läsengagemang*, s 51

⁶ Ibid s. 63

Att lära sig läsa kräver ansträngning och uthållighet, både från eleven och från läraren. Det kan därför vara lockande att bara lyssna och inte läsa alls. Det ger en tillfällig lindring i form av att eleven inte exponeras för problemet med bristande läsförmåga, men det innebär också att eleven inte får den nödvändiga lästräningen, vilket gör att avståndet till den åldersadekvata förmågan ökar ytterligare.

Inlästa texter och talsyntes är alltså, precis som andra hjälpmedel och anpassningar, något som lärare behöver tillämpa omdömesgillt, grundat i sin närhet till och kunskap om den enskilda eleven och dennes situation.

Lyssna i tillägg, inte i stället för

Även den som har en god läsförmåga och läser regelbundet kan ha nytta av inlästa texter. Den som kompletterar sin läsning med att lyssna på texter kan ta till sig berättelser och fakta samtidigt som man promenerar, cyklar eller utför andra aktiviteter som inte är så kognitivt krävande. Många blir åksjuka av att läsa när de åker buss eller tåg, men kan man lyssna på väg till och från skolan blir det plötsligt möjligt att bekanta sig med stora mängder litteratur, utan att det går utöver den ordinarie läsningen.

Det är värt att betona att lyssna inte är samma sak som att läsa. Forskning visar att de två aktiviteterna skiljer sig såväl i hjärnaktivitet⁷ och hur de använder arbetsminnet⁸ som hur de bidrar till vokabulären⁹ och hur de skapar långtidsminnen¹⁰. Läsning är i många fall att föredra framför lyssning när det är ett tillgängligt alternativ. Men att utöka en redan tillräcklig läsning med lyssning är ett positivt tillägg. För många är lyssning ett bra sätt att kunna ta del av fler berättelser, mer fakta och djupare kunskap än vad som annars skulle varit möjligt.

⁷ Buchweitzl et al 2009, [Brain activation for reading and listening comprehension: an fMRI study of modality effects and individual differences in language comprehension](#), Psychology & Neuroscience, Iss 2 Vol 2

⁸ H. Jiang & K. Farquharson 2018. [Are working memory and behavioral attention equally important for both reading and listening comprehension? A developmental comparison](#), Language and Reading Research Consortium

⁹ Karina Vidal, 2011. [A Comparison of the Effects of Reading and Listening on Incidental Vocabulary](#), Language Learning, Vol 61 issue 1

¹⁰ Virginia Clinton-Lisell 2021, [Listening Ears or Reading Eyes: A Meta-Analysis of Reading and Listening Comprehension Comparisons](#), Review of Educational Research, vol 92 issue 4